

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI BOLALARDA KITOBXONLIK XUSUSIYATINING YASHASH HUDUDI VA OILAVIY DAROMAD DARAJASIGA KO'RA DIFFERENSIAL TAHLILI.

Soliyev Mirzoxid Tursunxo'jayevich, Andijon viloyati pedagogik mahorat markazi
Pedagogika va psixologiya, ta'lim texnologiyalari kafedrası v. b. dotsenti.

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada kichik maktab yoshidagi bolalarda kitobxonlik xususiyatining yashash hududi va oilaviy daromad darajasiga ko'ra tafovutlari empirik jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqotda 301 nafar boshlang'ich sinf o'quvchisi ishtirok etib, ularning kitobxonlik darajasi V.A. Barodinaning "Kitob o'qishga qiziqish formulasi" metodikasi yordamida baholangan. Yashash hududi bo'yicha tafovutlarni aniqlashda Mann–Whitney U mezonı, oilaviy daromad darajasi bo'yicha farqlarni aniqlashda esa Kruskal–Wallis H mezonidan foydalanilgan.

Natijalar "O'rtacha o'quvchi" darajasida shahar va qishloq o'quvchilari o'rtasida statistik jihatdan ahamiyatli farq mavjudligini ko'rsatdi ($U=607,5$; $p<0,001$). "Haqiqiy kitobxon" darajasida ham hududlar o'rtasida statistik jihatdan ahamiyatli tafovut aniqlandi ($U=308,0$; $p<0,05$), biroq ushbu guruhdagi tanlanma hajmining kichikligi natijani ehtiyotkor talqin qilishni talab etadi. Oilaviy daromad darajasi bo'yicha esa faqat "O'rtacha o'quvchi" guruhida statistik jihatdan ahamiyatli tafovut kuzatildi ($H=4,095$; $p=0,029$). Olingan natijalar kitobxonlik xususiyatini shakllantirishda bolaning sotsiomadaniy muhiti va oilaviy sharoitlarini hisobga olish zarurligini ko'rsatadi.

MAQSAD: boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik xususiyatlarining yashash hududi (shahar/qishloq) va oilaviy daromad darajasiga bog'liq ravishda namoyon bo'lish tafovutlarini empirik jihatdan aniqlash hamda tahlil qilishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda Andijon, Namangan va Navoiy viloyatlaridagi maktablardan jami 301 nafar boshlang'ich sinf o'quvchisi ishtirok etdi; respondentlarning kitobxonlik darajasi V.A. Barodinaning "Kitob o'qishga qiziqish formulasi" metodikasi yordamida baholanib, ma'lumotlarni statistik tahlil qilishda parametrik bo'lmagan Mann–Whitney U va Kruskal–Wallis H mezonlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlil natijalariga ko'ra, "O'rtacha o'quvchi" darajasida shahar o'quvchilari qishloq o'quvchilariga nisbatan statistik jihatdan ishonchli darajada yuqori ko'rsatkich namoyon etdi ($U = 607,5$; $p < 0,001$), shuningdek "Haqiqiy kitobxon" darajasida ham hududiy tafovut aniqlandi ($U = 308,0$; $p < 0,05$); oilaviy daromad ko'rsatkichi bo'yicha esa faqat "O'rtacha o'quvchi" guruhida o'rta daromadli oilalar vakillarida statistik jihatdan ahamiyatli farq qayd etildi ($H = 4,095$; $p = 0,029$).

XULOSA: bolalarda kitobxonlik xususiyatini samarali shakllantirishda hududiy va ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarni hisobga olish, resurslar tengligini ta'minlash hamda qishloq

maktablarida sinf kutubxonalarini va oilaviy kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish zarurligi ko'rsatib berildi.

Kalit so'zlar: kitobxonlik, kitobxonlik xususiyati, kichik maktab yoshi, boshlang'ich sinf o'quvchilari, yashash hududi, shahar, qishloq, oilaviy daromad, o'qishga qiziqish, kitob o'qish motivatsiyasi, sotsiomadaniy muhit.

ДИФФЕРЕНЦИАЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ОСОБЕННОСТЕЙ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА В ЗАВИСИМОСТИ ОТ РЕГИОНА ПРОЖИВАНИЯ И УРОВНЯ СЕМЕЙНОГО ДОХОДА.

Солиев Мирзохид Турсунходжаевич, и. о. доцента кафедры «Педагогика и психология, образовательные технологии» Центра педагогического мастерства Андижанской области.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье эмпирически анализируются различия в читательских особенностях детей младшего школьного возраста в зависимости от места проживания и уровня семейного дохода. В исследовании приняли участие 301 учащийся начальных классов. Уровень читательских особенностей оценивался с использованием методики В.А. Бародиной «Формула интереса к чтению». Для определения различий в зависимости от места проживания применялся критерий Манна–Уитни, а для анализа различий по уровню семейного дохода — критерий Краскела–Уоллиса.

Установлены статистически значимые различия между городскими и сельскими учащимися на уровне «Средний читатель» ($U=607,5$; $p<0,001$). Статистически значимые различия также выявлены на уровне «Настоящий читатель» ($U=308,0$; $p<0,05$), однако небольшой объём данной подгруппы требует осторожной интерпретации результата. По уровню семейного дохода статистически значимые различия обнаружены только в группе «Средний читатель» ($N=4,095$; $p=0,029$). Полученные результаты свидетельствуют о необходимости учитывать социокультурные и семейные условия при формировании читательских особенностей детей младшего школьного возраста.

ЦЕЛЬ: эмпирическое выявление и анализ различий в читательских особенностях учащихся начальных классов в зависимости от места проживания (город/село) и уровня семейного дохода.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании приняли участие 301 учащийся начальных классов школ Андижанской, Наманганской и Навоийской областей; диагностика читательского уровня проводилась по методике В. А. Бародиной «Формула интереса к чтению», а статистическая обработка данных осуществлялась

с использованием непараметрических критериев Манна–Уитни (U) и Краскела–Уоллиса (H).

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали статистически значимое превосходство городских учащихся над сельскими на уровне «Средний читатель» ($U=607.5$; $p<0.001$), а также наличие значимых различий на уровне «Настоящий читатель» ($U=308.0$; $p<0.05$); по уровню семейного дохода статистически достоверные различия выявлены только в группе «Средний читатель» в пользу детей из семей со средним доходом ($H=4.095$; $p=0.029$).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: доказана необходимость учета социокультурных и семейных условий при развитии читательской активности детей, а также важность обеспечения равного доступа к образовательным ресурсам и развития культуры семейного чтения в сельской местности.

Ключевые слова: читательская деятельность, читательские особенности, младший школьный возраст, учащиеся начальных классов, место проживания, город, село, семейный доход, интерес к чтению, мотивация к чтению, социокультурная среда.

DIFFERENTIAL ANALYSIS OF READING CHARACTERISTICS IN PRIMARY SCHOOL CHILDREN ACCORDING TO RESIDENTIAL AREA AND FAMILY INCOME LEVEL.

Soliyev Mirzokhid Tursunkhojayevich, Acting Associate Professor of the Department of "Pedagogy and Psychology, Educational Technologies" at the Andijan Region Center for Pedagogical Mastery.

Annotation

INTRODUCTION: this article empirically analyzes differences in reading characteristics among primary school children according to their place of residence and family income level. The study involved 301 primary school students. Reading characteristics were assessed using V. A. Barodina's "Formula of Interest in Reading" methodology. The Mann–Whitney U test was used to examine differences by place of residence, while the Kruskal–Wallis H test was applied to analyze differences according to family income level. Statistically significant differences were found between urban and rural students at the "Average Reader" level ($U=607.5$; $p<0.001$). Significant differences were also identified at the "Real Reader" level ($U=308.0$; $p<0.05$); however, the small sample size of this subgroup requires cautious interpretation. Regarding family income, statistically significant differences were found only in the "Average Reader" group ($H=4.095$; $p=0.029$). The findings indicate that sociocultural and family conditions should be considered when developing reading characteristics in primary school children.

AIM: to empirically identify and analyze differences in reading characteristics among primary school students based on their place of residence (urban/rural) and family income level.

MATERIALS AND METHODS: the study involved 301 primary school students from schools in Andijan, Namangan, and Navoiy regions; reading levels were evaluated using V. A. Barodina's "Formula of Interest in Reading" methodology, and data were statistically processed using non-parametric Mann–Whitney U and Kruskal–Wallis H tests.

DISCUSSION AND RESULTS: statistically significant differences were revealed between urban and rural students at the "Average Reader" level ($U=607.5$; $p<0.001$) favoring urban children, as well as at the "Real Reader" level ($U=308.0$; $p<0.05$); regarding family income, significant differences were observed exclusively within the "Average Reader" group ($H=4.095$; $p=0.029$), where students from middle-income families scored higher.

CONCLUSION: the findings emphasize the necessity of considering socio-cultural and economic contexts in fostering children's reading habits, pointing to the importance of expanding library resources and supporting family reading initiatives in rural areas.

Keywords: reading activity, reading characteristics, primary school age, primary school students, place of residence, urban area, rural area, family income, interest in reading, reading motivation, sociocultural environment.

Bugungi kunda bolalarda kitobxonlikni rivojlantirish ta'lim jarayonining muhim psixologik-pedagogik vazifalaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Kitobxonlik bolaning faqatgina matnni o'qish texnikasini egallashi bilan cheklanmay, balki o'qilgan mazmunni anglash, undan ma'no chiqarish, mustaqil fikrlash, emotsional munosabat bildirish, kitob tanlash va o'qishni shaxsiy rivojlanish vositasi sifatida qabul qilish kabi ko'plab psixologik jarayonlarni qamrab oladi.

Kichik maktab yoshi ushbu xususiyatlarning faol shakllanish davri hisoblanadi. Mazkur davrda bolaning o'qishga bo'lgan munosabati, kitob bilan muloqot qilish odati, o'qilgan materialni tushunish va unga nisbatan shaxsiy munosabat bildirish ko'nikmalari rivojlanib boradi. Shu sababli kitobxonlikning shakllanishini faqat bolaning individual xususiyatlari bilan izohlash yetarli emas. Bunda bola yashaydigan ijtimoiy, oilaviy va madaniy muhitni ham hisobga olish zarur.

L. S. Vygotskiyning ijtimoiy-madaniy yondashuviga ko'ra, bolaning psixik rivojlanishi ijtimoiy munosabatlar va madaniy vositalar bilan o'zaro ta'sir jarayonida amalga oshadi. Kitob ham bolaning bilish faoliyati, nutqi, tafakkuri va ijtimoiy tajribasini kengaytiruvchi muhim madaniy vositalardan biridir. Shu nuqtai nazardan, bolaning kitob bilan munosabati shakllanadigan muhit uning kitobxonlik xususiyatlariga ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Bolaning yashash hududi ham ana shunday omillardan biridir. Shahar va qishloq muhitida kutubxona, kitob do'konlari, ta'limiy va madaniy tadbirlar, raqamli axborot

resurslari hamda turli o'quv imkoniyatlaridan foydalanish darajasi farq qilishi mumkin. Biroq bunday farqlarni bevosita sabab sifatida emas, bolaning kitobxonlik tajribasini shakllantiruvchi sotsiomadaniy sharoitlardan biri sifatida baholash maqsadga muvofiq.

Shuningdek, oilaning ijtimoiy-iqtisodiy holati ham bolaning ta'limiy imkoniyatlariga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Oilaviy daromad darajasi bolalarning kitoblarga, qo'shimcha ta'lim resurslariga va raqamli vositalarga kirish imkoniyatlari bilan bog'liq bo'lishi ehtimoli mavjud. Shu bilan birga, oilaning iqtisodiy imkoniyatlari bolaning kitobxonligini avtomatik ravishda belgilamaydi. Ota-onalarning ta'limga munosabati, oiladagi o'qish an'analari, farzand bilan muloqot qilish va kitob o'qishni qo'llab-quvvatlash kabi psixologik omillar ham muhim ahamiyatga ega.

Shu sababli kitobxonlik xususiyatlarini hududiy va oilaviy daromad darajasi kesimida tahlil qilish mazkur hodisaning ijtimoiy-psixologik tabiatini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Tadqiqotning maqsadi - kichik maktab yoshidagi bolalarda kitobxonlik xususiyatining yashash hududi va oilaviy daromad darajasiga ko'ra tafovutlarini empirik jihatdan aniqlashdan iborat.

Tadqiqotda Andijon viloyati Andijon shaharidagi 14- umumta'lim katabi, Andijon viloyati Xo'jaobod tumanidagi 4 – umumta'lim maktabi, Namangan viloyati Pop tumanidagi 25 – umumta'lim maktabi hamda Navoiy viloyati Navoiy shahridagi 3 – sonli ayrim fanlar chuqur o'qitiladigan sinflari mavjud umumta'lim maktablarida tahsil olayotgan jami 301 nafar boshlang'ich sinf o'quvchisi ishtirok etdi. Respondentlarning kitobxonlik xususiyatlarini aniqlashda V. A. Barodinaning "Kitob o'qishga qiziqish formulasi" metodikasidan foydalanildi.

Mazkur metodika asosida o'quvchilar kitobxonlik xususiyatiga ko'ra "Boshlovchi", "O'rtacha o'quvchi", "Kitobsevar" va "Haqiqiy kitobxon" darajalariga ajratildi.

Yashash hududi bo'yicha shahar va qishloq o'quvchilari natijalarini taqqoslash uchun parametrik bo'lmagan Mann–Whitney U mezonini qo'llanildi. Oilaviy daromad darajasi bo'yicha uchta guruh yuqori, o'rta va quyi daromadli oilalar ajratilib, ular o'rtasidagi farqlarni aniqlash uchun Kruskal–Wallis H mezonidan foydalanildi.

Oilaviy daromad guruhlarini belgilashda sinf rahbarlarining o'quvchilarning oilaviy sharoiti, ota-onalarning bandlik holati va ta'lim uchun yaratilgan imkoniyatlar haqidagi ma'lumotlari asos qilib olindi.

Natijalar. Dastlab, V. A. Barodinaning "Kitob o'qishga qiziqish formulasi" metodikasi natijalari asosida bolalarning kitobxonlik darajasiga yashash hududining, ya'ni shahar yoki qishloqda istiqomat qilish holatining bog'liqligi tahlil qilindi.

1-jadval

V.A. Barodinoning "Kitob o'qishga qiziqish formulasi" metodikasi natijalarini yashash
hududi bo'yicha tafovutlarini o'rganish
(Mann-Uitni N=301)

Kitobxonlik darajasi	Hudud	N	O'rtacha rank	Ranklar yig'indisi	U	P
Boshlovchi	Shahar	57	57,71	3289,50	1612,500	,942
	Qishloq	57	57,29	3265,50		
	Jami	114				
O'rtacha o'quvchi	Shahar	43	56,87	2445,50	607,500	,000***
	Qishloq	49	37,40	1832,50		
	Jami	92				
Kitobsevar	Shahar	36	36,81	1325,00	637,000	,897
	Qishloq	36	36,19	1303,00		
	Jami	72				
Haqiqiy kitobxon	Shahar	15	10,60	159,00	308,000	,017*
	Qishloq	8	18,63	149,00		
	Jami	23				

$p > 0,05$, $p < 0,05^*$, $p < 0,001^{***}$

Tadqiqotimiz doirasida olingan natijalari shuni ko'rsatadiki, "O'rtacha o'quvchi" darajasida baholangan respondentlar orasida shahar maktablarida tahsil olayotgan o'quvchilar (o'rtacha rank = 56,87) qishloq maktabi o'quvchilariga (o'rtacha rank = 37,40) nisbatan statistik jihatdan ishonchli darajada yuqori natijalarni namoyon etdilar ($U=607,5$; $p < 0,001$). Ushbu natijalar shahar bolalari orasida "o'rtacha" kitobxonlik darajasiga erishganlar soni va sifati sezilarli darajada yuqoriligini ko'rsatadi.

Bu farqni psixologik va ijtimoiy-pedagogik omillar nuqtayi nazaridan tahlil qilganimizda, bir nechta asosiy sabablarga e'tibor qaratish lozim. Avvalo, shahar muhitida bolalarning informatsion manbalarga bo'lgan kirish imkoniyatlari ancha yuqori: kutubxonalar, kitob do'konlari, madaniyat markazlari, ommaviy axborot vositalari va raqamli kontentning mavjudligi ularning kitob bilan muloqot qilish ehtimolini oshiradi. Bu esa bolalarda hech bo'lmaganda "o'rtacha" darajadagi kitobxonlikni shakllantirish uchun zarur psixologik va sharoitiy zamin yaratadi.

Shuningdek, shahar maktablarida dars jarayoniga integratsiyalashgan holda o'qish strategiyalarini o'rgatish, darsdan tashqari faoliyatlarda badiiy matnlar bilan ishlash, mustaqil fikrlashni rivojlantirishga yo'naltirilgan uslublarning qo'llanilishi bu farqni kuchaytiruvchi omillar sifatida namoyon bo'lmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, shahar bolalarida o'qishga bo'lgan nisbiy barqarorlik, intellektual faollik va o'z fikrini mustaqil ifodalash ko'nikmalari yuqoriroq rivojlangan.

Qishloq bolalarining kitobxonlik darajasi nisbatan pastroq bo'lishi esa, ko'plab tashqi va ichki omillar bilan izohlanadi. Jumladan, kutubxona resurslarining yetarli emasligi, kitobga doir ijtimoiy rag'batning pastligi, zamonaviy o'quv adabiyotlariga cheklangan kirish va o'qituvchilarning bu boradagi metodik salohiyatining yetishmovchiligi ta'sir ko'rsatgan

bo'lishi mumkin. Bu omillar bolaning o'quv motivatsiyasini shakllantirish jarayonida salbiy rol o'ynab, "boshlovchi" darajasida to'xtab qolishiga olib keladi.

Kognitiv rivojlanish, ijtimoiy muhit va o'quv motivi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni hisobga olgan holda, bizning fikrimizcha, "o'rtacha" darajaga erishish ham bolalarning kitob bilan muntazam va maqsadli aloqada bo'lishini talab qiladi. Aynan shahar bolalarining informatsion muhit bilan bevosita muloqotda bo'lishi, o'qish faoliyatiga ijtimoiy-iqtisodiy rag'batning mavjudligi ularning kitobxonlik darajasini oshirishga xizmat qilmoqda.

Mazkur natijalar asosida xulosa qilish mumkinki, hududiy farqlar ayniqsa, shahar va qishloq farqlari kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning kitobxonlik faoliyati rivojiga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi muhim psixologik va sotsiomadaniy omildir. "O'rtacha o'quvchi" darajasining o'zida ham bu farq aniq namoyon bo'lishi, masalaga yanada chuqurroq va differensial yondashishni talab etadi.

Shuningdek, "Haqiqiy kitobxon" darajasida baholangan respondentlar orasida shahar o'quvchilari (o'rtacha rank = 10,60) qishloq o'quvchilariga (o'rtacha rank = 18,63) nisbatan statistik jihatdan ishonchli farq bilan yuqori natijalarni namoyon etdilar ($U=308,0$; $p<0,05$). Ushbu ko'rsatkich shahar bolalarida chuqur va mustahkam kitobxonlik xususiyatlari shakllanganini anglatadi.

Buni quyidagicha izohlashimiz mumkin, birinchi navbatda, "Haqiqiy kitobxon" darajasiga erishish o'quvchidan nafaqat o'qishga bo'lgan barqaror qiziqish, balki yuqori darajadagi emotsional sezuvchanlik, mustaqil fikrlash, tafakkur qilish, obrazlar bilan ishlay olish, o'z-o'zini anglash va o'zini matnda topish kabi murakkab ichki psixik jarayonlarni talab qiladi. Shahar o'quvchilari uchun bu jarayonni quvvatlovchi tashqi omillar (ta'lim muhiti, madaniy muhit, oilaviy resurslar va ijtimoiy kutishlar) ko'proq mavjudligi sababli ular bu darajaga tezroq va osonroq erishganliklarini kuzatish mumkin.

Qishloq bolalari orasida "Haqiqiy kitobxon" darajasiga yetganlar sonining kamligi esa resurslar yetishmovchiligi, individual yondashuvlarning cheklanganligi va o'qish faoliyatining faollashtirilmaganligi bilan tavsiflaymiz. Bu holatni kognitiv va motivatsion psixologiya nuqtayi nazaridan tahlil qilar ekanmiz, "rivojlanayotgan ta'lim" nazariyasiga ko'ra, bola faol o'quv subyekti sifatida shakllanishi uchun maqsadli pedagogik rahbarlik va ijtimoiy-madaniy sharoitlar muhim rol o'ynashi barchamizga ma'lum. Ushbu sharoitlarning nisbatan yetarli bo'lmaganligi qishloq o'quvchilarida yuqori darajadagi kitobxonlik xususiyatlarini shakllantirishni sekinlashtiradi.

Shuningdek, "Haqiqiy kitobxon" darajasiga erishgan shahar o'quvchilari matn bilan emotsional va kognitiv jihatdan chuqur aloqaga ega bo'lib, o'zini obrazlar orqali ifodalash, matndan estetik va axloqiy xulosalar chiqarish, boshqalarning ichki holatini anglash kabi murakkab psixologik funksiyalarni muvaffaqiyatli amalga oshirganlar.

Tadqiqot ishimizni navbatdagi qismida V.A. Barodinoning "Kitob o'qishga qiziqish formulasi" metodikasi orqali olingan natijalar hamda oilaviy daromad darajasi o'rtasidagi tafovutlar Kruskal–Wallis me'zoni yordamida tahlil qilib chiqdik.

2-jadval

V.A. Barodinoning “Kitob o’qishga qiziqish formulasi” metodikasi natijalarini bolalarning oilaviy daromad darajasi bo’yicha tafovutlarini o’rganish (Kruskal–Wallis N=301)

Kitobxonlik darajasi	Oilaning daromad darajasi	N	Ranklar yig’indisi	H	p
Boshlovchi	O’rta	87	58,52	,395	,530
	Quyi	27	54,22		
	Jami	114			
O’rtacha o’quvchi	O’rta	84	47,96	4,095	,029*
	Quyi	5	23,50		
	Yuqori	3	43,83		
	Jami	92			
Kitobsevar	O’rta	33	34,86	,515	,773
	Quyi	10	36,05		
	Yuqori	29	38,52		
	Jami	72			
Haqiqiy kitobxon	O’rta	7	13,21	,331	,565
	Yuqori	16	11,47		
	Jami	23			

$p > 0,05$, $p < 0,05^*$

“O’rtacha o’quvchi” kitobxonlik darajasida baholangan bolalar orasida o’rta daromadli oilalardan chiqqanlar (rank=47,96), quyi (rank=23,50) va yuqori daromadli oilalardan chiqqan bolalarga (rank=43,83) nisbatan sezilarli darajada yuqori natijalarni namoyon etdilar ($H=4,095$; $p < 0,05$) hamda biz ushbu tafovutni statistik jihatdan ahamiyatli hisobladik.

Ushbu natijani baholaganimizda, aynan o’rta daromadli oilalarda bolalarning o’qish faolligini qo’llab-quvvatlovchi muhit yetarli darajadagi resurs, ammo haddan tashqari bosim yoki rag’bat yetishmasligi holatlarining muvozanatli shaklda namoyon bo’lishi kuzatiladi. “O’rtacha o’quvchi” darajasi kitob o’qishga nisbatan doimiy, ammo chuqur emotsional jalb bo’lmagan, lekin muntazamlilikni o’zida aks ettiruvchi faoliyat ko’rinishi hisoblanib, bunday kitobxonlar ko’pincha o’qishga nisbatan ijobiy, lekin passiv motivatsiyaga ega bo’ladilar ekanlar.

O’rta daromadli oilalarda, odatda, bolaga mustaqil o’qish, bilim olish, sinfda faollik ko’rsatish uchun ma’lum darajadagi imkoniyatlar yaratilgan bo’ladi. Bunday oilalarda otalarning o’zlari ham o’rta saviyali bilim egasi bo’lib, bolalarning kitobga bo’lgan munosabatiga ijobiy ta’sir ko’rsatishadi. Boshqa tomondan, yuqori daromadli oilalarda bolalar ko’pincha raqamli vositalar, texnologik qurilmalar bilan band bo’lishi mumkin bo’lsa, quyi daromadli oilalarda esa kitob resurslari yoki o’qishga oid rag’bat sust bo’lishi ehtimoldan holi emas.

O'rta daromadli oilalardagi bolalar, odatda, pedagoglar yoki katta yoshdagilar tomonidan yo'l-yo'riq berilgan, lekin o'ta yuqori bosim yoki erkalikdan xoli tarbiya olgan bo'lib, bu holat ularning mustaqil o'qish faoliyatini shakllantirish uchun optimal sharoit yaratadi. "O'rtacha o'quvchi" darajasi shunday muvozanatli sharoitda rivojlanadigan kognitiv faoliyatga mos keladi.

Yakuniy fikrimizcha o'rta daromadli oilalardan chiqqan bolalarda "O'rtacha o'quvchi" kitobxonlik darajasiga mos keluvchi barqaror, lekin chuqur emotsional jalb etilmagan o'qish faoliyati erta bosqichda shakllanishi mumkin. Garchi quyi va yuqori daromadli guruhlar sonining kamligi statistik tahlilni ehtiyotkor talqin qilishni taqozo etsa-da, mavjud psixologik va ijtimoiy omillar aniqlangan tafovutni mantiqiy asoslash imkonini berdi. Bu esa oilaviy iqtisodiy holatning kitobxonlik darajasiga ta'siri mavjudligini ko'rsatadi va ushbu yo'nalishda chuqurroq izlanishlar olib borish zarurligini ta'kidlaydi.

Tadqiqot natijalari kichik maktab yoshidagi bolalarning kitobxonlik xususiyati ko'p omilli psixologik-pedagogik hodisa ekanini ko'rsatadi. Yashash hududi va oilaviy daromad darajasi bilan bog'liq aniqlangan tafovutlar kitobxonlikning shakllanishida bolaning individual xususiyatlari bilan bir qatorda uning ijtimoiy sharoitlari ham muhim ekanligini ko'rsatadi.

Yashash hududi bo'yicha eng muhim natija "O'rtacha o'quvchi" darajasida kuzatildi. Shahar o'quvchilarining Mean Rank ko'rsatkichi qishloq o'quvchilarinikidan sezilarli darajada yuqori bo'ldi. Bu holat shahar muhitidagi ta'limiy va madaniy resurslardan foydalanish imkoniyatlari, kitob bilan bog'liq faoliyatlarning xilma-xilligi va o'qish uchun yaratilgan sharoitlar bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Biroq hududiy tafovutlarni faqat resurslar mavjudligi bilan izohlash yetarli emas. Oilaviy o'qish madaniyati, ota-onalarning ta'limga munosabati, o'qituvchilarning metodik yondashuvlari va bolaning individual motivatsiyasi ham muhim vositachi omillar bo'lishi mumkin. Demak, shahar va qishloq o'quvchilari o'rtasidagi farqni "hududning bevosita ta'siri" emas, balki turli sotsiomadaniy sharoitlarning umumiy ta'siri sifatida ko'rish ilmiy jihatdan ehtiyotkorroq yondashuv hisoblanadi.

Oilaviy daromad bo'yicha olingan natijalar esa yanada murakkab manzarani ko'rsatdi. Barcha kitobxonlik darajalarida daromad guruhlari o'rtasida bir xil yo'nalishdagi farqlar aniqlanmadi. Faqat "O'rtacha o'quvchi" darajasida statistik jihatdan ahamiyatli tafovut mavjud bo'ldi.

Bu holat oilaviy iqtisodiy imkoniyatlarning kitobxonlikka ta'siri chiziqli bo'lmasligi mumkinligini ko'rsatadi. Ya'ni, oilaning yuqori daromadga ega bo'lishi avtomatik ravishda bolaning yuqori darajadagi kitobxon bo'lishini anglatmaydi. Kitobxonlikning shakllanishida moddiy resurslar bilan bir qatorda ota-onalarning shaxsiy namunasi, oiladagi kitobxonlik an'analari, bolaga ajratiladigan vaqt, muloqot sifati va ta'limiy qadriyatlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur xulosa avvalgi tadqiqotimizda ota-onalar ishtirokida aniqlangan natijalar bilan ham mazmunan uyg'unlashadi. Oilaviy muhitda kitob o'qish uchun muntazam vaqt

ajratilishi, kitob tanlashda ota-onalarning ishtiroki va o'qilgan kitoblar yuzasidan suhbatlarning mavjudligi bolaning kitobxonlik tajribasini qo'llab-quvvatlovchi muhim sharoitlar sifatida qaralishi mumkin.

Shuningdek, o'qituvchilar ishtirokidagi tadqiqotimiz natijalari bilan birgalikda qaralganda, kitobxonlikni rivojlantirish jarayonida bola-oila-maktab o'rtasidagi uzviy hamkorlik alohida ahamiyatga ega ekanini ko'rish mumkin. Demak, hududiy yoki iqtisodiy imkoniyatlari nisbatan cheklangan muhitlarda maktab va oila tomonidan maqsadli psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini kuchaytirish orqali mavjud tafovutlarni kamaytirish imkoniyati mavjud.

Shu jihatdan, kitobxonlikni rivojlantirish siyosati va amaliyotida barcha bolalar uchun teng imkoniyat yaratish tamoyili muhimdir. Xususan, qishloq maktablarida sinf kutubxonalarini rivojlantirish, zamonaviy bolalar adabiyotlari bilan ta'minlash, mobil kutubxona va elektron resurslardan foydalanish, o'qituvchilar uchun kitobxonlikni rivojlantirish metodikalari bo'yicha treninglar tashkil etish samarali yo'nalishlar bo'lishi mumkin.

Tadqiqot natijalari kichik maktab yoshidagi bolalarning kitobxonlik xususiyati yashash hududi va oilaviy daromad darajasi bilan bog'liq ayrim statistik tafovutlarga ega ekanini ko'rsatdi.

Yashash hududi bo'yicha "Boshlovchi" va "Kitobsevar" darajalarida shahar va qishloq o'quvchilari o'rtasida statistik jihatdan ahamiyatli farq aniqlanmadi. Biroq "O'rtacha o'quvchi" darajasida shahar o'quvchilarining ko'rsatkichi qishloq o'quvchilarinikiga nisbatan statistik jihatdan yuqori bo'ldi ($U=607,5$; $p<0,001$).

"Haqiqiy kitobxon" darajasida ham statistik jihatdan ahamiyatli tafovut qayd etilgan bo'lsa-da ($U=308,0$; $p=0,017$), ushbu guruhdagi respondentlar sonining kamligi sababli natijani ehtiyotkor talqin qilish lozim. Mean Rank qiymatlariga ko'ra, bu guruhda qishloq o'quvchilarining ranki yuqoriroq bo'lgan.

Oilaviy daromad darajasi bo'yicha "Boshlovchi", "Kitobsevar" va "Haqiqiy kitobxon" darajalarida statistik jihatdan ahamiyatli farqlar aniqlanmadi. Faqat "O'rtacha o'quvchi" darajasida oilaviy daromad guruhlari o'rtasida statistik jihatdan ahamiyatli tafovut kuzatildi ($H=4,095$; $p=0,029$).

Umuman olganda, natijalar kitobxonlik xususiyatini shakllantirishda bolaning yashash hududi va oilaviy ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarini hisobga olish zarurligini ko'rsatadi. Biroq mazkur omillarni kitobxonlikning bevosita va yagona determinanti sifatida emas, balki oilaviy kitobxonlik madaniyati, maktab muhiti, pedagogik yondashuvlar va bolaning individual psixologik xususiyatlari bilan o'zaro ta'sirlashuvchi omillar sifatida baholash maqsadga muvofiq.

Amaliy jihatdan qishloq maktablarida kitob resurslaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish, sinf kutubxonalarini rivojlantirish, oilaviy kitobxonlikni qo'llab-quvvatlash, o'qituvchilarning kitobxonlikni rivojlantirish metodikalarini takomillashtirish hamda ijtimoiy-

iqtisodiy imkoniyatlari turlicha bo'lgan oilalar farzandlari uchun teng o'qish imkoniyatlarini yaratish muhim hisoblanadi.

Kelgusidagi tadqiqotlarda yashash hududi va oilaviy daromad bilan bir qatorda ota-onalarning ta'lim darajasi, oiladagi kitoblar soni, kutubxonalardan foydalanish chastotasi, raqamli resurslardan foydalanish, ota-onalarning kitobxonlik odatlari va o'qituvchilarning metodik yondashuvlarini birgalikda o'rganish kitobxonlik xususiyatining ijtimoiy-psixologik determinantlarini yanada chuqurroq ochib berish imkonini beradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.
2. Deci E.L., Ryan R. M. The “what” and “why” of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior // Psychological Inquiry. – 2000. – Vol. 11, No. 4. – P. 227–268.
3. Leontiev A.N. Activity, Consciousness, and Personality. – Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1978.
4. Soliyev M.T. Kichik maktab yoshidagi bolalarda kitobxonlik xususiyatining shakllanishiga ta'sir etuvchi omillarning empirik tahlili // O'zbekiston milliy pedagogika universiteti ilmiy axborotlari. – Toshkent, 2025.
5. Soliyev M.T. Psixologicheskie osnovy formirovaniya chteniya u detey mladshego shkolnogo vozrasta // Vestnik integrativnoy psixologii. – 2025.